

ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ТА ЙОГО ВИДИ

Юріков О. О.

доктор філософії,

старший викладач кафедри кримінального права

Національна академія внутрішніх справ

м. Київ, Україна

У правозастосуванні одним із головних завдань є правильне тлумачення норм права, не виключенням є і кримінально-правові норми. Під тлумаченням кримінально-правових норм слід розуміти з'ясування та всебічне розкриття змісту правової норми Кримінального кодексу (далі – КК) України з метою правильного її застосування. Тлумачення норм кримінального законодавства поділяється на такі *види*: 1) за суб'єктом тлумачення – офіційне (легальне), судове, доктринальне (наукове); 2) за прийомами (засобами) тлумачення – граматичне (філологічне), системне, історичне, логічне; 3) за обсягом тлумачення – буквальне (адекватне), поширювальне, обмежувальне.

Офіційне (легальне) тлумачення полягає у тому, що з'ясування та розкриття змісту кримінально-правової норми здійснює спеціально уповноважений державний орган – Конституційний Суд (далі – КС) України. Відповідно до ст. 147 Конституції України, КС України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [1]. До його повноважень належить: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових

актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України [1].

Закони та інші акти за рішенням КС України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення КС України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Судове тлумачення полягає в тому, що з'ясування та розкриття змісту кримінально-правової норми здійснює суд під час правозастосування. Таке тлумачення має два види: 1) казуальне – здійснюється судом безпосередньо під час розгляду кримінального провадження; 2) правозастосовне – міститься у правових позиціях Верховного Суду (далі – ВС), постановах Пленуму ВС України та рішеннях Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Казуальне тлумачення здійснює суд під час розгляду окремого питання по кримінальному провадженню (прийняття рішення за клопотанням слідчого чи прокурора) чи кримінального провадження загалом (по суті). Залежно від ієрархії судових органів тлумачення може здійснювати суд, який є вищим за інші суди (наприклад, ВС). У такому разі його тлумачення є взірцем для правильного застосування кримінального законодавства щодо певного питання за конкретних обставин справи.

Правозастосовне тлумачення ВС здійснює двома способами: 1) шляхом формування правового висновку щодо правильного застосування норм законодавства під час вирішення практичного питання у конкретному кримінальному провадженні; 2) шляхом узагальнення правових положень щодо застосування кримінального законодавства у постанові Пленуму ВС України.

Правовий висновок у кримінальному судочинстві – це нормативні положення щодо правильного застосування норм кримінального законодавства, які сформульовані під час кримінального провадження (казуального тлумачення) та викладені у мотивувальній частині постанови ВС, яку прийнято за результатом розгляду конкретного кримінального провадження. Такі висновки забезпечують розвиток права та формування єдиної правозастосовної практики. Деякі постанови Пленуму ВС України хоч і є застарілими, однак їх положення можна застосовувати під час вирішення окремих питань під час

притягнення особи до кримінальної відповідальності. Постанови Пленуму ВС України містять роз'яснення низки понять, які застосовано у тексті КК України, а також надано практичні рекомендації правильного застосування норм кримінального законодавства під час провадження за конкретним видом кримінальних правопорушень.

Що стосується рішень ЄСПЛ, то правові положення, які вони містять, є обов'язковими для української правозастосовної практики, що регламентовано Законом України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Відповідно до ст. 17 зазначеного закону, національні суди застосовують під час розгляду справ Європейську конвенцію з прав людини та практику ЄСПЛ як джерело права [2]. З метою забезпечення додержання державою положень Європейської конвенції з прав людини, порушення яких встановлене рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого порушення, а також усунення підстави для надходження до ЄСПЛ заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду, національні державні органи вживають різні заходи, серед яких слід виокремити внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування.

Доктринальне (наукове) тлумачення полягає в тому, що з'ясування та розкриття змісту кримінально-правової норми здійснюють науковці та практичні працівники у наукових публікаціях, зокрема дисертаціях, монографічних дослідженнях, наукових статтях, під час виступів на конференціях, круглих столах тощо. Таке тлумачення не є обов'язковим для правозастосовних органів.

Граматичне (філологічне) тлумачення кримінально-правової норми здійснюють за допомогою етимологічного та синтаксичного аналізу її тексту, з'ясування значення слів і понять, які застосовано в КК України. Наприклад, ст. 194 КК України – умисне знищення або пошкодження майна. З огляду на текст, можна зрозуміти, що кримінальна відповідальність настає у разі вчинення одного з двох перерахованих діянь – «знищення» або «пошкодження», оскільки між цими поняттями у змісті норми стоїть сполучник «або».

Системне тлумачення кримінально-правової норми здійснюють шляхом зіставлення (порівняння) її змісту з іншими положеннями КК України або іншого нормативно правового акта (Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного кодексу України тощо). Наприклад, часто порівнюють положення ч. 3 та 4 ст. 18 КК України з поняттям «службова особа», яке використано в низці інших статей КК України. Шляхом такого порівняння можна розкрити зміст поняття

у конкретній нормі кримінального законодавства і зрозуміти його суть, а отже, і як правильно застосовувати.

Історичне тлумачення кримінально-правової норми здійснюють шляхом вивчення причин і умов, що зумовили прийняття конкретного закону про кримінальну відповідальність, яким було внесено зміни до чинного КК України. У деяких випадках доцільно звернутися до застарілої (не чинної) редакції певної норми, щоб зрозуміти її зміст, або слід вивчати пояснювальну записку або проєкт закону про кримінальну відповідальність, яким було внесено зміни.

Логічне тлумачення кримінально-правової норми здійснюють шляхом застосування категорій логіки під час з'ясування її змісту та правильного застосування. За допомогою цього виду тлумачення можна зрозуміти, що належить до обов'язкових ознак конкретного кримінального правопорушення, яким чином його відмежовувати від інших суспільно небезпечних діянь, коли настає момент закінчення кримінального правопорушення тощо.

Буквальне (адекватне) тлумачення полягає в тому, що правовий (дійсний) зміст кримінально-правової норми відповідає її текстуальному змісту у КК України. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 114 КК України, кримінальна відповідальність настає за передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства [5]. У змісті однозначно вказано на предмет (відомості, що становлять державну таємницю) і суб'єкт (іноземець або особа без громадянства) кримінального правопорушення, які не можна тлумачити ширше чи вужче.

Поширювальне тлумачення полягає в тому, що правовий (дійсний) зміст кримінально-правової норми є ширшим (більшим) за її текстуальний зміст у КК України. Таким чином межі дії конкретної норми, яку тлумачать цим способом, можна визначити шляхом аналізу інших норм КК України чи іншого нормативно-правового акта. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 263 КК України кримінальна відповідальність настає за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу [5]. Проте конкретного закону про регулювання обігу зброї в Україні нині немає, а у тексті КК України слово «закон» використано у широкому значенні, що охоплює й підзаконні нормативно-правові акти.

Обмежувальне тлумачення полягає в тому, що правовий (дійсний) зміст кримінально-правової норми є вужчим (меншим) за її текстуальний зміст у КК України. Таким чином, межі дії конкретної норми є вужчими за її текстуальний зміст, проте їх можна визначити шляхом

аналізу інших норм КК України чи іншого нормативно-правового акта. Наприклад, відповідно до текстуального змісту ч. 1 ст. 155 КК України потерпілим у цьому кримінальному правопорушенні є особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Проте, з огляду на зміст ст. 152 КК України, можна дійти висновку, що потерпілим від вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, є особа віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Отже, правильне тлумачення норм кримінального законодавства надає можливість ефективно та безпомилково його застосовувати.

Література:

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.